

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

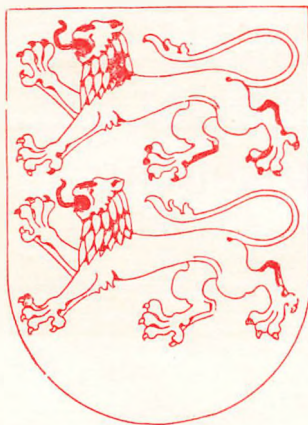
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Christian Stenz

INDHOLD:

Bernhard Hansen: *Forholdene i Rends i det 19. Aarhundrede*

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Overlærer W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

Blomster siden 1874

Carl Hass jun.

»NIZZA«

Telefon 2104 - Aabenraa

**HANS
KNUDSEN**

**Jern- &
Staalforretning A/S**

Telefon 3040 (5 Lin.)

Søndeborg

A-S FAXE KALKBRUD

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Central 9123

JORDBRUGSKALK

97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol

Antager Frøavlere

**Graasten
Andelsslagteri**

Niels A. Nielsen & søn

Farve- og Tapethandel

Telefon Aabenraa 3128

Indehaver H. H. Nielsen

MORSØ STØBEGODS

AKTIESELSKABET

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør

NYKØBING MORS

Spirituosa og cigarer

forsendes overalt

Forlang special-tilbud

J. Filskov

Møgeltonder

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

**Trikotage, uldgarn
og babyudstyr**

J. A. Krogh

Vesterg. 65 . Tønder . Telf. 642

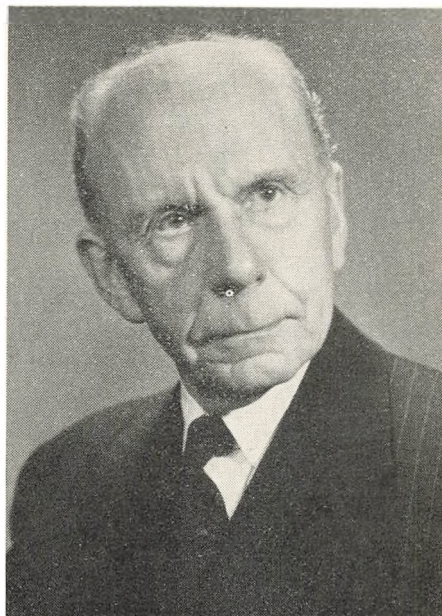
**Støt
de
sønderjydske
indsamlinger**

Annonceekspedition:

Aastrupvej

Haderslev

Telf. 22362

Forholdene i Rends i det 19. Aarhundrede

Af Bernhard Hansens Optegnelser

FORORD

Forfatteren til det efterfølgende, Bernhard Hansen, er født i Rends 1873 og flyttede i sin ungdom til Hamborg, hvor han senere kom til at indtage en ledende stilling ved byens sygekassevæsen. Han bevarede stadig forbindelsen med sin hjemby og svigtede ikke hverken sit danske sprog eller sindelag. Under bombardementet i 1943 ødelagdes hans smukke hjem totalt. Han døde i 1951 og blev mindet i en smuk nekrolog i »Flensborg Avis« den 19. juli af førstelærer H. C. Hummeluhre, Rends, som også har ydet et væsentligt bidrag til, at det nu er muligt at offentliggøre optegnelserne i S. M.

Red.

Landsbyen Rends var i det forrige Aarhundrede meget betydeligere end nu til Dags, naar der tages Hensyn til Befolkningens Størrelse. Den var den største By paa Egnen og omfattede 20 større Gaarde (hele og halve Plove) samt lige saa mange Kaadnere og Inderster. Desuden var der et meget stort Proletariat. Rends forsynede de omliggende Byer med Tjenestefolk. — Beboelseslejlighederne var overfyldte med Folk. Ja, endnu i min Barndom var det slemt, omend noget bedre. — I Nørregade lejede »Henne Smei« en Lejlighed ud bestaaende af et Rum med Alkove og Køkken, og denne Lejlighed

husede en Familie bestaaende af 6 Personer, hvoraf dog Manden var ude at tjene.

Her fandt en Morgen et Drama Sted. Konen arbejdede paa Fabrikken, og Bedstemoderen gik omkring og tiggede Mælk. Et af Børnene havde faaet fat paa Tændstikker og sat Ild i Sengehalmen. I den stærke Røg kvaltes alle tre Børn, mens Huset blev reddet. Man lagde de tre afsjælede Legemer paa Grønningen foran Bagerens Hus.

Byen havde ogsaa Industri. Den havde et betydeligt Brændevinsbrænderi og en Klædefabrik med Spinderi. Efter 1864 var disse Virksomheder dog ikke i Stand til at klare sig for den tyske Konkurrence. Paa Fabrikken arbejdede et stort Antal tyske Svende, delvis med Familie, men de er dog ikke blevne rodbundne, med Undtagelse af Familien Dahnke, som for Resten blev godt dansk. Moderen var nu ogsaa fra Varde.

Byen havde 2—3 Kroer og lige saa mange Købmænd (Høkere) og et Par Smugkroer. Endnu i min Barndom eksisterede 2 af disse under Navn af »æ lille Apothek« og »Zur schönen Frau«.

Efter Napoleonskrigene og indtil 1840 var de økonomiske Forhold meget daarlige og Fattigdommen stor. I 1840-erne begyndte Tiden at bedre sig, sagde min Far, og det blev navnlig bedre efter Krigen.

Skarer af Tiggere drog fra Rends til de omliggende Landsbyer for at »fægte«. Rends og Sønder Løgum var berygtede for deres Tiggere. (I Sønder Løgum fandtes kun eet ærligt Menneske, og det var en Faaretyv. H.*). I Byen selv gik Kvinder og Børn om Morgenen omkring for at »hente« Mælk hos Bønderne. Visse Bønder var iøvrigt meget godgørende mod Smaafolk. Gamle Anders Andersen (paa Nis'es forhenværende Gaard) sagde: »Det er saamænd ikke saa galt, om man skal holde et Par Køer til Smaafolk«.

Fattigdommen blev ogsaa stærkt fremmet af Drikkeriet. Der blev drukket meget i Kroerne og hjemme, ja, ogsaa Bønderne sad i Kroerne og drak. En Del af dem var dog ikke saa simple, men drak deres Kvantum hjemme. En kendt Bondemand havde sin Dunk staaende i Sengehalmen, hvorhen han af og til tyede. Derfor sagde han: »Herre Gud, hvor er det godt, at man ikke er hengiven til Brændevinen«.

Om et Kulturliv og om Politik var der naturligvis ikke Tale. To tyske Aviser »Altonaer Merkur« og »Itzehoer Wochenblatt« blev læst i Byen. Bladene kom til Læreren, som forklarede Fremmedordene paa Randen af Aviserne og lod dem gaa videre til det Par Stykker, som kunde tysk.

Skoleforholdene var ikke gode. Den gamle Skole, et lavt gammelt

*) Samme talemåde bruges om Langbjerg i Handved sogn (red.).

Hus, laa, hvor Haven til den nuværende Skole ligger. Om Vinteren gik der omkring 100 Børn til Skole. Naar Døren aabnedes i Frikvarteret, stod der en Damp ud af den som af en Studestald.

Drengene lærte: Læsning, Skrivning, Regning og desuden en Mængde Religion. Min Far kunde Biskop Balles Lærebog udenad fra Begyndelsen til Enden — det grove og det fine. Pigerne lærte ikke at regne. Min Fars gamle Lærer H. P. Callesen, som om Vinteren havde sin Søn som Hjælper, var en god og samvittighedsfuld Mand, men Opgaven var for stor. Callesen var en alvorlig Kristen. Hans Efterkommere — den kvindelige Linie — lever endnu paa Egnen. En Dattersøn af ham, Nicolai Hansen, virkede i min Barndom paa Hjemegnen som Lægprædikant.

Jeg kan ikke undlade at nedskrive det følgende, som er karakteristisk for Manden. Min Far fik følgende Vers af ham ved Afskeden fra Skolen. Jeg har opbevaret det, indtil det brændte her i Hamborg: »Dine Øjne skulde skue Kongen i hans Herlighed (Esaias). Ak, blodige Konge, hvor dejlig er du, naar jeg dig i Aanden beskuer«. Og Callesen slutter: »Ogsaa for dig, min Søn, hang Jesus paa Korset. Tro dette, og du skal blive lykkelig og hisset evig salig. Det ønskes dig af din Ven og Ungdomslærer Callesen.« En saadan Epistel fik hver Konfirmand med paa Vejen. Da min Far var Soldat og i Felten i 1848, skrev han hjertelige Breve for min Bedstemor til ham. Ære være hans Minde.

Nogle af Bøndersønnerne gik i Skole hos Degnen i Burkal, Andresen, hos hvem de lærte Tysk og vel ogsaa andre Ting, som ikke blev lærte i Rends Skole.

Gamle Lærer *Petersen* havde ogsaa Landbedrift. Han havde 2 gode Køer og et udmærket Svin. Til Skolen hørte 2 Nørre Lykker og den saakaldte Nørredam til Højbjergning. En af Skoledrengene maatte muge i Stalden. Lønnen for dette Arbejde var 20 Pf. om Ugen. Min Ven Nicolai havde dette Arbejde i flere Aar.

I 1941, da jeg endnu boede i min smukke Lejlighed i Hamborg, drog der en Dag nye Folk ind i en Lejlighed i Huset. Jeg præsenterede mig for Manden, som hed Timmermann, og da han hørte Navnet Hansen, udbød han: »Saa er De sikkert Nordsløviger.« »Ja,« svarede jeg, »jeg er fra Tønder.« Hvorpaa han svarede: »Ja, den Egn kender jeg godt, jeg var Lærer i Rends i mange Aar.« Jeg gav mig saa ogsaa til Kende som Rends, og Isen var brudt. Han var fra Femern og var i mange Aar Lærer i Rends, hvor han ogsaa giftede sig. Hans Kone var en Dame og en bekendt Malerinde. Jeg lærte hende at kende; hun døde kort efter deres Ankomst. Timmermann levede kun godt et Aars Tid, saa fulgte han sin Kone i Graven. Timmermann havde stor

Sympati for Befolkningen derhjemme, og han havde ogsaa Forstaaelse for Danskheden. Hans eneste Søn, født i Rends, var rømt fra et Skib ved Java og blev senere en betydelig Plantageejer. Hvordan han er kommet gennem Krigen, ved jeg ikke.

KNIPLING

Jeg nævnte Industrien i Rends, men forglemte snart noget helt vigtigt: *Kniplingerne*. I min Fars Barndom i 1820- og 30-erne kniiplede næsten alle Koner og Piger i Byen. Husarbejdet blev gjort af Mændene; thi Kniplerpigerne maatte ikke ødelægge deres bløde Hænder. En Gang om Maanedene gik Mændene til Tønder med Kniplingerne og fik nyt Garn og nye Mønstre med hjem. Til sidst blev Priserne saa daarlige, at Arbejdet blev opgivet.

Kniplerskerne kom sammen om Aftenerne et Sted (afvekslende) for at spare paa Lys og Varme paa Grund af den store Fattigdom. I mine Barndomsaar var der endnu en gammel Kone i Rends, som kniiplede. Hos hende tog Fru Marie Nissen (Fabrikken) Undervisning. Om hun lærte Kunsten, ved jeg ikke. Jeg tror det næppe; thi det skulde læres fra Barnsben.

Ikke alene Kniplingspigerne, men ogsaa andre Folk, besøgte hinanden om Aftenen og holdt Snak. Denne drejede sig først om Byens Nyt, og saa kom Krigserindringerne og Spøgelseshistorierne. Inden disse kom i Gang, krøb vi Børn bag Mor i Kakkellovnskrogen.

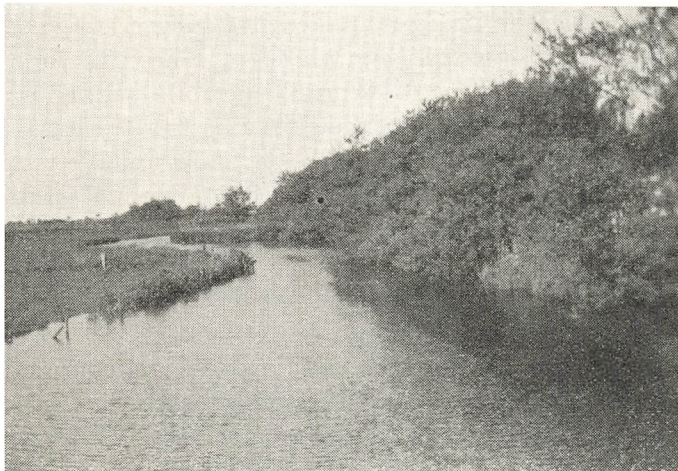
Under disse sørgelige økonomiske Forhold var, som bemærket, intet Kulturliv muligt. Med Uvidenheden gik naturligvis Overtroen i Svang. Troen paa Varsler, Spøgelser, Gengangere og Underjordiske var helt almindelig. Nede i »Belhy« paa Vejen til Pebersmark boede helt sikkert Underjordiske. Hekse eksisterede ogsaa i Rends. Jeg selv gik som Barn med Angst forbi nogle gamle Koner, som skulde kunne mere end deres Fadervor.

Til Slut et Par Ord om *Sønderaaen*. Alle vore Aaer (Strømme) slynger sig jo gennem smallere eller bredere Engdrag. Ved Sønderaaen er der nu det mærkelige, at den ved Teptoft forlader Engene og baner sig Vej gennem højt Agerland. Er der engang gravet en Kanal? Man ved det ikke. Saa meget staar fast: den gamle Aa (Holmstrømmen) var engang den store Aa; thi i min Barndom kaldte de gamle altid Broen over Gammelaa »æ Storbros«, ihvorvel den ogsaa den Gang kun var lille, men det var det ældgamle Navn, som endnu blev brugt. Min Far har fortalt, at han ved Rydning af Grøften ved Dins Tinglefs Eng (Holm), som laa ved Vejen Syd for Broen, har fundet tykke Pæle i Grøften langt op mod Agrene. Disse har utvivlsomt stammet fra en stor Pælebro i Fortiden.

KIRKELIGT LIV

I Slutningen af det 18. Aarhundrede blomstrede et rigt kirkeligt Liv i Rends. Sognet havde nemlig dengang en meget dygtig Præst, den kendte Pastor Petersen, en Farversøn fra Sønderborg. Han var en stor Prædikant og, som vi nu siger, en troende Mand, der ogsaa havde profetiske Gaver og var en Seer.

Folkene fra Rends gik flittigt til Kirke, ja, der bliver fortalt, at der om Søndagen kun blev en hjemme for at koge og se efter Kreaturerne.

Sønderå ved Rends

Der blev holdt Kirketugt, og det hjalp dengang. Petersen var meget paavirket af Herrnhuterne, og der var mange af dem i Sognet og i Rends.

Efter Petersens Død forfaldt det religiøse Liv. Hans Søn, som blev Præst efter ham, kunde nok prædike, men hans Liv stod i Modsætning til hans Forkyndelse. Han drak, spillede Kort og kom beruset paa »Stolen«. Med ham kom Rationalismen, og der blev aandelig Død indtil 1850.

Da kom den danske Præst, Sprogmanden, den lærde Pastor Koch. Han fik igen Kirken fuld af Folk. Han var flink mod Folk, naar de kom til ham, men han var det fine Bymenneske (København) og forstod ikke at faa Indgang hos den landlige Befolkning, og det var kedeligt.

Anderledes med hans Efterfølger Hjemmetyskeren Pastor Grauer. Han var af sønderjydske Bondeæt og forstod Bønderne. Naar han gik til eller fra Kirken paa »Langstien«, havde han altid en Skare Folk om

sig. Det var en af de mange Fejl fra dansk Side mod os Slesvigere, at man ikke sendte os de rette Mænd.

Da Pastor Koch maatte rejse 1864, brølede de Burkaler Bøndersøner for hans Vinduer: »Du skal nu væk, du sorte Koch, nu har du galet længe nok!« Kun Philip Bucka, Vestergaard, en stram Tysker for Resten, forbød sine Sønner paa det strengeste at deltage i disse Bøllestreger, og de adlød. Hans Bucka har selv fortalt mig det.

OM BØNDER OG ANDRE FOLK I RENDS I ALMINDELIGHED

Byens Storhed endte i sidste Trediedel af forrige Aarhundrede, da Udstykningen (Udparcelleringen) tog Fart. Gaardene forsvandt en efter en. Brænderiet blev nedlagt, og Klædefabrikken nedbrændte og blev ikke genopbygget. Befolkningstallet gik stærkt tilbage. De økonomiske og alle andre Forhold havde dog helt forandret sig til det gode. Folkene var blevne velhavende, og den værste Fattigdom var forsvunden. Jeg vil dog endnu engang gaa tilbage til de gamle Dage fra 1820 til 1870.

Efter Statsbankerotten var Tiderne haarde, men Bønderne i Rends holdt sig dog paa een nær. Det var den østligste Gaard i Byen, hvor senere Møllen stod. Da Manden døde, kunde Datteren, en gammel Pige, og Moderen ikke længere klare sig og meldte sig fallit. En Advokat Krag fra Flensborg ordnede Boet, og han udbrød, at en saa ærlig Fallit havde han aldrig set; thi Kvinderne viste ham deres hemmeligste Gemmer, ja, selv Flæsket paa Loftet.

Der var kun 4 Bønder i Byen, som havde Penge: Anders Andersen, Nicolai Nissen (Brændevinsbrænder og Gaardejer, iøvrigt Nis'es Grandonkel), Peter Jacobsen og Laust Tinglef, Sognefogden. Jep Jacobsens Bedstefar var en vittig og slagfærdig Mand. Engang fik han en Herre op at køre, og denne spurgte saa: »Naa, Jacobsen, hvordan staar Rapsen paa Rends Mark i Aar?« Jep svarede ufortrøden: »Som sædvanlig.« I Samtalens Løb priste Herren saa videre de store Fremskridt, som fandt Sted overalt og sluttede med at sige: »Min gode Jacobsen, Kunsten stiger mer og mer«. Hvorpaa Jep tørt svarede: »Og af Kæltringer bli'r der fler og fler!«

Peter Jacobsens Gaard, som laa Syd for Jens Jacobsen, hvor Konditoren nu bor, brændte. Ilden var paasat af en sindssyg Mand, og hele Besætningen indebrændte. Det var i den fattige Tid 1842, og Smaafolk bjærgede sig meget godt Kød af de døde Kreaturer. Peter Jacobsen, som brugte Mundheldet »Min Gud«, sagde: »De kan jo, min Gud, brænd' jer æ Hus a for aa faa Kød!«

Kosakkerne har ogsaa hjemsøgt Rends, de plyndrede dygtigt og lod

kun gloende Jern og Sten ligge. Paa Laust Tinglefs Gaard kom de dog til kort. De havde gemt deres Penge og Værdisager i eller under den store Lænestol, og i den sad Laust Tinglefs Mor paa Skatten. Kæltringerne vilde saa undersøge Stolen og befalede Moderen at staa op, men hun var kæmpestærk, og de kunde ikke rokke hende. Pengene var reddede.

Stamfaderen til Familien Jansen paa Kroen, som nu er uddød, Kresten Jansen, kom ogsaa i Klammeri med Kosakkerne, men han var en dygtig Rytter og havde en god Hest, paa hvilken han red over æ Vestre Skytt (ude ved Kresten Jespersen). Det kunde de ikke, og han undkom over Heden.

Hver Mand havde i gamle Dage et Øgenavn. Der var i Rends 3 Bønder ved Navn Bonnik. De 2 hed Bonnik Jansen (Fættere), den tredie Bonnik Asmussen af Pebersmark-Familien. Den ene blev kaldt Lang-Bonnik, den anden Tyk-Bonnik og den tredie Lille-Bonnik. Navnet Bonnik faldt imidlertid helt væk, det hed kun: den Lille, den Lange, den Tykke.

Som tidligere nævnt havde Byen mange Tjenestefolk, som prægede Byens Liv, navnlig paa Sommeraftener, og øvede megen harmløs (!) Lystighed. I disse Kredse digtedes Viser over alt muligt, f. Eks. da G. i Jynde vad vilde gifte sig for anden Gang, sang man: »Her i Byen en Mand vi haver, han er syg af Kærlighed, han er ogsaa helt af Lave, derom jeg fortælle vil. Han er 56 tyve, en gammel Mand med hvide Haar, han en Pige nu vil have, som der er knap 18 Aar — osv.« — En anden Vise, ogsaa fra Jynde vad: »Jeg en Vise sjunge vil, den er ej om Lyst og Spil, den er om P. D.s Kone, udi Jynde vad By hun troner. Schomifolderie etc. Naar hun om ad Gaden gaar, straks vi nyt at vide faar, ingenting hun ret kan dølge, Løgn og Falskhed hende følger osv.«

HISTORIER OM SMAAFOLK

I min Barndom levede i Rends en gammel Mand, som blev kaldt »Lille Jes«. Han havde i mange Aar været Avlskarl paa Andersens Gaard (senere Tofts). Da han ikke kunde mere, købte han sig et Kaadnersted og levede som Ungkarl meget tarveligt, ihvorvel han ikke havde det nødtigt. Hans Næring bestod mest af Brød, Kartoffler og Tjørnebær, som han havde i sin Have og syltede. Jes var en meget ordentlig Mand og velhavende. Lorens Toft skattede ham højt og havde Omsorg for ham til sidst. Jes bandede aldrig; naar han vilde bekræfte noget, saa sagde han ikke: »Død og Pine«, men »Pin æ Hund«. Følgen var, at mange kaldte ham »Jes Pin æ Hund«. Engang havde han solgt

et Svin til en Slagter i Tønder, et raat Menneske, som bandede forfærdeligt, han gik derfor under Navnet »Lorens Bander«. Da Svinet nu skulde paa Vognen, skreg det naturligvis, og Slagteren begyndte at bande: »Det skal, den Onde gale mig — osv.« Men saa blev Jes vred og sagde: »Nu faar du, Pin æ Hund, ikke mit Svin« — og derved blev det.

Min Far, som ogsaa i mange Aar havde været paa Andersens Gaard, og Jes var gode Venner, og Jes kom af og til om Aftenen og holdt Snak. Da fortalte de gamle Fyre om gamle Dage paa Gaarden og blev næsten unge igen. Jes har flere Gange fortalt følgende Spøgelseshistorie — og jeg bemærker, at Jes var et sandfærdigt Menneske. Jeg giver »Lille Jes« Ordet: »Jeg havde været i Tønder med Lægen og var paa Hjemvejen kommet til Kirken ved Saksborg. Lige Syd for Kirken stod Hestene pludseligt stille og blev saa smaa som Mus at se. Naa, tænkte jeg, nu er du kommet i en Ligskaare (det var om Aftenen silde), og da jeg havde hørt, at man kunde se noget, naar man saa Hestene mellem Ørerne, gik jeg ud paa Stjærten og keg, men der var intet at se. Saa begyndte Hestene paa een Gang at gaa, men meget langsomt. Endelig kom jeg til det Sted, hvor Vejen bøjer af til Burkal, hvor jeg skulde levere Medicinen af i Præstegaarden. Saa snart jeg var bøjet af Vejen, var Kogleriet forbi, og jeg travede ind i Burkal, forrettede mit Ærinde og kørte Syd af Byen. Og nu kommer det mærkelige og for mig forfærdelige; thi da jeg kom paa Vejen til Rends, var Trolddommen der igen paa samme Maade. Endelig naaede jeg Byen og kom over Broen. Tilstanden var bristefærdig for mig, og jeg piskede paa Hestene og vilde eventuelt raabe om Hjælp. Men da var Sagen i Orden, og Hestene løb rask hjem«. Og nu fortalte min Far: »Da Jes kom hjem, var han helt hjælpeløs, og jeg maatte spænde fra«.

Jes gav følgende Forklaring paa Sagen: »Nogle Aar senere forulykkede Nicolai Nissen i Rends (Brændevinsbrænder og Gaardejer, Nis'es Grandonkel) oppe ved Rørkær. Efter et Marked kørte han i Grøften og omkom. Han var en solid Mand, men var sovet ind paa Vognen. Liget blev hentet hjem, kørt hjem til Rends, og det er med denne Ligvogn, jeg er kommen i Følge«. Det passer ogsaa godt med Turen til Burkal, som Ligvognen ikke gjorde, men de traf sammen igen østen for Byen. At Sagen var til Ende Syd for Broen ved Rends, er forstaaeligt, der var Vejen meget bred og havde mange eller dog flere Hjulspor, og Ligvognen har benyttet et andet Spor end gamle Jes.

Lille Jes hviler forlængst paa Burkal Kirkegaard og er glemt, men jeg vilde dog sætte dette gode gamle Menneske dette lille Minde.

Senere efter Nicolai Nissens Død fik hans Broder Ludvig Nissen Gaarden m. m. i Rends. Ludvig Nissen var en stor Jæger for Herren

og et fint Bymenneske. Han kom senere til Altona og overtog et Brænderi. Her har jeg lært ham at kende. Han blev forøvrigt Svigerfader til Thies Petersen, Lund.

Engang fik Ludvig Nissen et fint Jagtselskab. Jagten var Vest for Rends paa de store Heder og Moser, og til sidst kom Selskabet ogsaa ud paa Hovmosen. Mosekonen holdt Smugkro, og Herrerne tog ind for at spise Frokost. Hos Mosekonen gav det Kaffepuns. Den smagte Selskabet udmærket. Efter at Selskabet havde sat nogle af dem til Livs, sagde Nissen tørt: »Ja, (det bemærkes, at Skeer gaves ikke) Mosekonen rører jo om i Kaffen med Fingrene«. Det fandt de fine Herrer nu ikke saa net, men værre blev det, da Nissen videre bemærkede, at Konen om Morgenens havde »følt« Hønsene, og at hun ansaa det for overflødigt at vaske sig. Om Punsene blev staaende, ved jeg ikke. Anekdoten er sand; den er fortalt af min Mor, som tjente hos Nissen.

Og nu en virkelig sand Historie:

P. H. havde den 1. November hentet sin Dreng fra Grøngaard, hvor han havde tjent om Sommeren, som det var Skik dengang. P. H. følte sig meget stor paa det; thi han havde 10 Daler paa Lommen og besluttede derfor at gaa ind i *Beiers Kro* for at tage sig en Genstand. Han bestilte sig en Puns og fik ogsaa Flasken paa Bordet. Han skænkede sin Kop fuld til Randen og tog saa en forsvarlig Hivert. »Uha«, sagde han, »den er hed, den maa afkøles«, og saa skænkede han i nok engang. Derpaa tog han op af Lommen en Pibe med et uhyre stort Hoved og stoppede samme og spurgte saa Kromanden, om han ikke havde en Papirspose; thi han vilde have »Udkradsningen« med som Skraa. Han fik saa Posen og mente derefter: »Jeg tror ikke, at Piben holder, til jeg kommer hjem, jeg kan vel nok tage en Haandfuld Tobak med i Lommen«. Saa betalte P. H. 20 Pf. og gik sin Vej. Da han gik, sagde Hans Beiers: »Naar du næste Gang kommer her forbi, saa vil jeg gerne, du gaar min Dør forbi«.

En Kammerat, Peter, som gik med mig til Konfirmationsundervisning var saare lidet begavet. Engang havde Pastor Momsen rettet et Spørgsmål til ham, men Peter vidste intet Svar. Peters Plads var i Nærheden af min og Nicolais. Nicolai hviskede ham Svaret, men forgæves. Saa kom Præsten ned til os fra den anden Ende af Salen og sagde mildt: »Hør, Peter, er du egentlig tunghør?«. Nej det var Peter jo ikke. »Ja, saa forstaar jeg det ikke. Nicolai har gjort sig saa megen Møje med dig, at jeg kunde høre hvert Ord fra Katederet«. — Hvad der er blevet af den brave Peter, ved jeg ikke.

Det var — og er vel endnu — Skik og Brug, at Bønderne samler sig Søndag Morgen i Saksborg Kro og holder Snak. Der blev kun

drukket en Bitter, hvortil gaves et lille Stykke Sukker. Snakken trak sig hen, og Bønderne kom først i Kirken, naar Salmen før Prædikenen blev sunget. T. N., Lydersholm, kom en Søndag Morgen ret sildig paa sin Plads under Orglet ved Siden af D.T. — D.T. var der. — T.N. begynder at synge, men holdt snart op og sagde til D. T.: »Den Salme falder mig mærkelig tungt for Brystet. Hvordan er det egentlig, har du faaet dine Stude solgt?« Nej, det havde D. T. ikke, og saa sluttede de to brave Bønder en Studehandel under Orgeltoner og Salmesang. — Gamle S. i Lydersholm kunde Søndag Morgen ikke faa sine Sønner hurtigt nok ud af Huset. »Se til, at I kommer væk og ned til Saksborg og faar noget Nyt at vide!«

KOLONISTERNE

Paa Rends Mark har vi jo kun 2 Kolonister, hvorimod Lille Jydevad havde flere. Det ene Kolonisthus brændte ved Lynnedslag 1873 — Aaret, da jeg blev født — og Lynet dræbte ogsaa gamle Peter Herder (tysk Navn). Sønnen Johan Herder ægtede Hans Hjulers Søster Stina, men døde barnløs, altsaa den sidste Kolonist. Enken giftede sig med Johan Meier, som havde Stedet i min Tid, men det er vel nu længe i fremmede Hænder. (Nej. H.) Den gamle Peter Herder var i mange Henseender en Original, han var vidt og bredt bekendt for sine Kure mod Hugormebid. De var ufejlbare. Patienten maatte drikke en af Peter tillavet The, og saa strøg han Saaret og mumlede nogle Ord, vel en Slags Besværgelse. Det mærkelige var, at de sidstnævnte Behandlinger ikke kunde udføres paa hans egen Grund; han førte derfor Patienten over paa en Nabomark, mens han behandlede ham.

De to Kolonister paa Rends Mark — den anden var Laust Pæsen, som dengang havde Kolonisthuset i den saksiske Stil — var velhavende. Men saadan var det ikke altid. De stakkels Mennesker har gaaet haarde Tider igennem. Min Bedstefar fortæller fra det 18. Aarhundrede: »Da jeg og andre Drengene om Foraaret vogtede Faar paa Søndermarken, gik vi om Middagen ind til Kolonister for hos dem at spise vort Brød. I Rends var Fattigdommen stor, men hos Kolonisterne var det meget værre. Om Middagen blev en Gryde Pillekartofler hældt ud over Bordet og et Saltkar stillet hen. Andet gav det ikke at spise. Brødet, som de bagte, bestod til Halvdelen af Kartoffler«.

Jeg har tit tænkt paa, hvorfor de stakkels Tyskere kom herved — de kom nemlig fra Pfalz (Württemberg og Hessen. H.), det skønne, frugtbare Land — men jeg har senere læst, at der dengang herskede

stor Nød i deres Hjemland (Krig. H.), og saa har de vel tænkt at faa det bedre paa den jydsk Hede.

Det var vel Frederik den Fjerdes Dronning Sofie (?), der satte Planen i Gang. (Kolonisterne kom hertil 1762 i Frederik den Femtes Tid. Sofie = enten Kongens Moder Sofie Magdalene eller hans Datter. H.)

Endnu lidt om Petersen og H. N. — Gamle H. N. var til sin Død »Avlskarl« hos Lærer Petersen. Naar H. N. talte om Petersen, saa var det altid »mi Professor«. »E Daw skal æ tæsk ved æ Professor«, osv. — Han var en flittig Arbejder og ikke uden Humør og Lune. — Desværre var han meget drikkfældig. Han arbejdede meget hos Lorens Toft, i hvis Nærhed han boede (i et Hus lidt øst for Smed Paulsens gamle Hus. H.). En Dag kørte han Rug fra Lykken Nord for Strømmen. Lorens ladede Rugen paa Marken, og H. N. kørte den hjem og hentede den tømte Vogn. — H. N., som var i Skjortæærmer, gik ind i sit Hus og trak i en Trøje, og samtidig drak han en Puns. Da han kom ud til Lorens Toft, som fra Marken kunde se hans Ophold hjemme, sagde han: »Lorens, det blev for kold for mig«. Næste Gang gik han ind og trak Trøjen af og sagde til Lorens: »Det blev mig for varmt«. Dette Spil gentog sig flere Gange.

I sine unge Dage var gamle H. N. en lystig Fyr. — Han tjente ogsaa mange Aar paa Andersens Gaard, hvor der ogsaa var flere Jyder. Jyllænderne gik jo dengang af Sparsommelighed splitternøgne til Sengs. En Søndag Nat kom H. N. fra Kroen med en Trop Karle og Piger hjem til Gaarden. Her var alting stænget og lukket. »Nu skal I faa noget at se«, sagde Hans, idet han kaldte paa Karlen. »Stue Per«, tror jeg, Jyden hed. Et Øjeblik senere stod Stue Per, som Vorherre havde skabt ham, i Portdøren. Der blev naturligvis Ballade. Karlene grinte, Pigerne hvinede, og H. N. var inderlig fornøjet. — Han drak hver Dag $\frac{3}{4}$ Liter af det gode Rendser-Brændevin og blev trods dette 65 Aar gammel. Han har altsaa haft en kraftig Natur, var en rigtig Slider og havde et godt Hjerte oven i Købet.

Pastor Momsen gav ham i Ligprædikenen et daarligt Eftermæle, hvorover Ligfølget var meget fortørnet. Det er kun godt, at den store Dommer, som prøver Hjerter og Nyre, er en meget naadig Dommer over menneskelige Svagheder, og jeg er ikke i Tvivl om, at for denne Domstol har gamle H. N. bestaaet trods Præstens Dom. — Endnu et Træk om H. N. falder mig ind. Han tærskede Boghvede i Lorens'es Nørre-Lo, og Slagene faldt regelmæssige og tunge. Paa een Gang hørte de op, alt var stille. Lorens hørte det og gik over i Loen. Her saa han H. N. ile over Nørretoften til sit Hjem (2 Minutter derfra) for at faa en lille Opstrammer. Det var ikke vanskeligt; thi Kedlen stod paa Gløder

hele Dagen, Brændevinen var i det lille Vægskab, og for Bordenden stod en omvendt Kop uden Hank.

Farvel, gamle H. N., du er sikkert ikke vred over, at jeg har opfrisket de gamle Bedrifter. —

L I D T O M M I N E F O R F Æ D R E S S O L D A T E R T I D

Min Bedstefar var Dragon i Itzehoe. Han fik Besked om en bestemt Dag at stille i Itzehoe. Hvordan han kom derhen, var hans Sag. Saa gik Rejsen til Fods. Jeg ved det ikke sikkert, men er overbevist om, at det gik i Træsko. Engang var han hjemme paa Orlov og i sine egne Klæder. Den sparsomme Frederik VI tillod ikke, at Kongens Klæder blev brugt paa Orlov. Jeg har været i Besiddelse af et skriftligt Bevis med et Laksegl paa underskrevet af to høje Officerer (den ene en Moltke), at min Bedstefar havde gennemgaaet Rideskolen og var en meget duelig Soldat. Beviset, samt alle min Fars Militærpapirer, er desværre brændt ved min Udbombning i Hamborg.

Min Far blev Soldat i 1847 ved det bekendte 12. Batteri i Fredericia, det havde før ligget i Slesvig. De maatte selv sørge for at komme derhen, men da der var flere fra Rends og Nabobyer, saa lejedes der en Vogn herhen. Kaserer var der ingen af, Soldaterne var i Kvarter hos Smaaborgere og fik Middagsmad i et »Spisekvarter«. »Det betalte Kongen«, sagde min Far med en vis Ærefrygt. Ogsaa min Far var engang paa Orlov fra Fredericia, ogsaa i sine egne Klæder. Kristian VIII var ikke bedre end Frederik VI. Saa kom Krigen 1848. Hin Paaske morgen ved Slesvig var min Far med hele Dagen. Om sine egne Bedrifter talte han aldrig, men han fremhævede højt Artilleristernes Tapperhed. Om Aftenen, da Tilbagetoget var i Gang, kom der et Batteri med de frelste Kanoner, som de delvis selv skubbede.

Artilleristerne var sorte af Sved, Røg og Krudtdamp. Det var den samme Retirade, som skulde gentage sig i Februar 1864. Far glemte aldrig at fortælle, at da de sultne og tørstige kom gennem Graasten, kom der en gammel Jomfru og trak ham i Armen ud af Geledet og tog ham ind i sit Hus. Der var fint dækket, og han fik sin Hunger og Tørst stillet med de bedste Sager. »Gud lønne den gode Kvinde for det«, sagde han senere. Saa gik Kampen løs ved Dybbøl, og her blev min Far haardt saaret d. 5. Juni 1848, idet en Kugle gik gennem højre Arm, og da han vendte sig om for at gaa hen og lade sig forbinde, strejfede en Kugle hans Hoved og rev ét Stykke Ben af over det ene Øje. Han vaagnede og kom til sig selv paa Hertugens Slot Augustenborg, som var indrettet til Lazaret. Herfra kom de saa til København, hvor han forblev hele Sommeren 1848. Om Efteraaret blev han permitteret og kørte med Jernbanen, som kun gik til Roskilde. Det var hans

første Jernbanerejse. Saa gik det til Fods til Korsør og derfra med Skib til Nyborg. Denne Fart var gratis. Saa gik det til Fods gennem Fyn og over til Fredericia for at hente sine »Sager«. Dem gemte han i et lille Egeskrin (det har jeg haft med overalt i mine Tjenester i Stemmild, Vestergaard osv. og fik det ogsaa med til Hamborg 1893. Pietetsfuld har jeg stedse holdt det i Ære, det saa for Resten helt net ud, indtil det brændte med mit øvrige Indbo ved Katastrofen 1943). Saa blev Skrinet af min Far overgivet til en Vognmand i Fredericia, og selv gik han til Fods til Rends. Skrinet kom flere Uger senere til Rends efter at være gaaet igennem mange Hænder.

Min Far var udelig til videre Krigstjeneste og fik en lille aarlig Pension; denne blev forhøjet 1898, og i dette Aar fik han ogsaa en Æressold paa et Par Hundrede Kroner. Efter hans Død har det danske Krigsministerium understøttet min Mor med rigeligt 100 Kr. om Aaret. Dette maa særlig fremhæves, eftersom Danmark slet ikke havde nogen Forpligtelse over for min Mor. Ogsaa jeg har i flere Aar i trange Tider efter Krigen faaet min gode Levnedsmiddelpakke maanedlig, ihvorvel jeg strengt taget ikke tilhører den Kreds, som er berettiget: danske Statsborgere i Hamborg og herlevende Personer, som er født i Danmark. Da jeg blev født 1873, var Rends endnu ikke i Danmark.

Danmark har været god mod os Sønderjyder, derfor siger jeg af Hjertet: »Gud velsigne Danmark!« (Disse Ord stod paa min Fars Pibehoved under Christian IX's Billede).

LIDT OM MIG SELV

At mit Navn er Hansen, er et rent Tilfælde. Min Oldefar hed nemlig Hans Nicolaysen og min Bedstefar derfor Mathias Hansen, dvs. Hans's Søn. Men saa kom Forordningen om de faste Stamnavne, saa at min Bedstefars Navn Hansen - han er født 1797 - blev det staaende. Min Bedstefar døde straks efter min Fars Fødsel 1825 og efterlod Enke og Barn i den bitreste Fattigdom. Min Bedstemor var sygelig og ernærede sig kummerligt med Knipleriet. Som 12-aarig kom min Far paa Andersens Gaard og blev der, indtil han 1847 blev Soldat.

Her havde han jo Føden, men maatte arbejde haardt. Disse Drengear i en frygtelig Fattigdom kunde han aldrig forglemme og skattede til sit Endeligt en enkelt Penning. Da han fortjente noget, sørgede han ufortrødent for sin Mor, og for dette Forhold til sin Mor var han agtet og anset i hele Byen. Som Soldat i Fredericia havde han opsparet ca. 10 Daler. Da han i April 1848 drog sydpaa til Slesvig, gav han en Mand i Tinglev Pengene til sin Mor. O, du gamle sønderjydske Ærlighed, priset være du! Moderen fik rigtigt Pengene, som vel gik gennem forskellige Hænder.

Efter Hjemkomsten fra Krigen, i hvilken han blev temmelig haardt saaret ved Dybbøl, giftede han sig efter Moderens Død med min Mor, som var fra Angel, men havde tjent i Rends. Han købte sig saa et Hus og arbejdede som Tækker og Blikkenslager. To raske Børn blev pludselig bortrevet fra dem, og dette Savn drev de to alvorlige Mennesker til Religionen, til Gud. De blev oprigtige Kristne (bornholmsk Retning) til Døden.

Saa kom jeg til Verden og blev eneste Barn. Opdragelsen var naturligvis strengt religiøs, enhver verdslig Fornøjelse var Synd og faldt bort. Som Smaafolk levede vi forholdsvis godt. Der blev slagtet en Gris og et Faar hvert Efteraar. Klæderne vævede min Mor selv efter at have spundet Garnet, og mit Tøj syede hun, til jeg var en større Dreng.

Min Far ernærede sig helt godt og vilde ikke købe Land, som mange gjorde. Lorens Toft opmuntrede ham dertil, men han sagde: »Nej, jeg har mit gode Udkomme og vil ikke gøre mig unyttige Sorger og mere Arbejde«.

Som et Bevis paa mine Forældres Sparsommelighed vil jeg nævne, at vi i mange Aar rejste et Par Gange aarligt til Familien i Angel. Rejsen gik til Fods, og da jeg var lille, blev jeg kørt i en lille to-hjulet Kærre. Endnu som 60-aarig har min Far gjort Turen med mig til Fods.

Maalet var Landsbyen Strukstrup, hvor Familien Lassen bor, og som jeg kender godt. Mine Forældre blev begge over 80 Aar. Endnu som 80-aarig besøgte min Far mig i Hamborg, rejste naturligvis paa IV Klasse.

Min Far havde skildret sit Hyrdeliv i saa romantiske Farver, at jeg ogsaa vilde ud at tjene. Det blev mig endelig tilladt. Som 12-aarig blev jeg dispenseret fra Skolen om Sommeren og kom i Tjeneste hos Bojsen i Stemmild. Bojsen var en noget mærkelig gammel Ungkarl, men i Grunden et godt Menneske. Forplejningen var god, men jeg havde stærk Hjemve, som heller ikke senere forlod mig. Indtil min Konfirmation tjente jeg 3 Somre i Vestergaard. Her var der udmærket at være. Buckas var pæne, gode Folk, og jeg tænker endnu gerne tilbage paa disse Aar med Køring, Markedsbesøg osv.

Jeg skulde blive der igen, men saa greb Degn Bojsen ind. Hos ham havde jeg gaaet i Skole to halve Dage om Ugen, og han havde mærket, at jeg kunde lære noget. Han fik en Samtale med min Far, og det blev besluttet, at jeg skulde være Lærer. Det blev imidlertid ikke til noget, lige saa lidt som hos Postvæsenet; thi jeg var af noget svagelig Konstitution og kunde ikke faa nogen Sundhedsattest hos Lægen. Ja, man spaaede mig ikke et langt Liv, og dog, »Mennesker spaar, men Gud

raa'«, jeg er nu bleven 76 Aar. Jeg forsøgte saa min Lykke i Hamborg, og det er gaaet mig meget godt heroppe.

Min Lærer i Rends var P. H. Petersen fra Emmerske, udgaet fra det danske Seminarium i Tønder før 1864. Han var en Tid Huslærer hos den danske Præst Koch i Burkal. Han kom saa til Rends som Lærer, og Pastor Koch viede ham til hans Kone i Skolen under Dannebrog. P. H. Petersen var en udmærket Lærer og et fornemt Menneske, som jeg senere ret har indset. Han gjorde sig megen Møje med os, men blev undertiden ret hidsig, og saa vankede der klø. Jeg har faaet mange, men de var ogsaa fortjente. Jeg sad ved Siden af Edlef, som ikke fik saa mange.

Petersen var en god dansk Mand og havde sikkert gjort en stor Karriere, hvis Rends var blevet dansk. Hvor elskede han Danmark! Naar han gav Geografi om Danmark, saa var det ikke efter det store Europakort. Nej, saa hentede han et gammelt, forslidt Danmarkskort frem af Skoleskabet til Benyttelse. Mangen Gang i den sidste Time om Eftermiddagen fik vi dansk Grammatik, eller han læste for os af Homer om den trojanske Krig og Helten Odysseus. Jeg tror bestemt, at disse gode Ting ikke har staaet i den tyske »Stundenplan«.

I Rends led Petersen tunge Slag af Skæbnen. Hans Kone døde, en Datter druknede sig i Aaen, og en anden Datter døde som ung Kone. Dette er naturligvis ikke gaaet sporløst forbi ham. Det var maaske Skyld i, at det til sidst gik ned ad Bakke med ham. I dette Stadium har jeg ikke set ham. Men trods alt: jeg har lært meget hos ham og havde kunnet lære mere, naar jeg havde villet.

Petersen læste bestandig »Flensborg Avis«, den blev bragt til Skolen af Posten (»æ Post«). Den følgende Dag gav Petersen saa Edlef Bladet, som vi begge læste under Bordet. Petersen og Dins holdt vel Bladet sammen. Jeg vil haabe, at Petersens Minde længe vil være levende i Rends, at han vil blive mindet som en god Lærer, et fortræffeligt Menneske og en virkelig god dansk Mand.

Paa første Bænk i Skolen sad Edlef, jeg, Martin Poulsen (Lille Jyndevad) og Nicolaisen. Nicolaisen var sikkert den klogeste af os, han var et Geni til Regning. Han og Edlef er forlængst gaaet bort, Martin og jeg er endnu paa Valen, hvorlænge? I Skolen blev Martin kaldt »æ Ræv« paa Grund af sit røde Haar. Nu er han vist ikke rød mere, men han er nok tysk, hører jeg.

Min Barndom ligger ellers lys og venlig bag mig. Om Sommeren Fiskeri og Badning i Aaen, om Vinteren Skøjteløb paa Engene, undertiden helt ind til Sæd. Om Aftenen Læsning i gode Bøger eller Fortællinger af Far og Mor. Mor fortalte gerne om Forholdene i Angel, som var helt anderledes end i Rens. Hun talte indtil sidst dansk med nogen

tysk Accent. — Jeg gik ogsaa lidt til Bys om Aftenen hos Nicolaisen. Hans Mor kunde godt fortælle, især Spøgelseshistorier. Saa var jeg saa bange, at jeg ikke vovede at gaa hjem. Saa lovede Nicolai og hans Mor at blive staaende i Døren, indtil jeg brølede, at jeg var godt hjemkommen. De gik naturligvis ind, saa snart jeg var borte.

Jeg skrev, at Rends i gamle Dage var tæt befolket. Selv om Bønderne havde mange Tyende ogsaa om Vinteren, saa var dog om Efteraaret en Mængde Sommerkarle og Daglejere arbejdsløse. Mange af dem drog »vesterud«, dvs. til Marsken, Nordstrand og Pelvorm for at tærsk. I Marsken herskede dengang Koldfeberen (»æ Kold«). Det var en farlig Sygdom; mange Tærskere kom hjem med den og kunde ikke blive den løs. Min Bedstefar havde den ogsaa.

Min Far og min Bedstemor boede sammen til hendes Død. Min Far fortalte: »I den sidste Tid, inden Mor døde, var det saa sært uroligt i Lejligheden. Der hørtes Fodtrin, Skabe blev aabnet osv. Ja, en Nat laa jeg vaagen, og da kom der tunge Skridt hen til min Seng, og et Par store Hænder greb fat i min Hovedpude. Da blev jeg bange. Opklaringen kom: Da Mor var død, kom Nabokonerne for at lægge hende »paa Straa«. Der manglede da Hø til Pudden. Intetanende siger jeg: Høet kan I tage i min Seng. Straks gik et stort groft Fruentimmer hen til Sengen og greb i Pudden. Da gik et Lys op for mig: altsaa Maren Lisbets har dengang forstyrret min Nattero«. — Min Far var et sandfærdigt Menneske.

Til Slut vil jeg sige mine inderligt elskede Forældre Tak for alt det gode, de har gjort mod mig og sørget for mig, saa at jeg er kommet frem i Verden; det har sikkert undertiden været tungt for dem. De var kun Smaafolk, men ansete og afholdte af alle i Byen, hvilket er mig en stor Glæde.

Fortsættes.

<p>Sønderjyllands Kreditforening Haderslev</p>	<p>Sønderjydsk Tæppefabrik A. R. KJÆRBY A/S HØJER *</p>	<p>Haslev Gymnasium Kostskole for Dreng Eksamensret til Mellemskole-, Real- og Studentereksamen. Alle Oplysninger ved Hen- vendelse til <i>Peter Kæstel</i> Rektor, Haslev</p>
--	---	--

<p>$\frac{A}{S}$ C. Andresen AABENRAA Telefon 3333 Jern- og Staalforretning</p>	<p>Aktieselskabet C. I. Christensens Papirhandel E S B J E R G</p>
--	--

<p>HEJMDAL Landsdelens Blad</p>	<p>AKTIESELSKABET NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER KØBENHAVN F.</p>
-------------------------------------	---

<p>Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn</p>	<p>GRAM KØLEANLÆG Brødrene Gram A/S Vojens</p>
---	---

<p>Støt Annoncørerne</p>	<p>Bogtryk . Bogbind Th. Laursens Bogtrykkeri Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 2550*</p>
-------------------------------------	--

<p>DANSK MASKINOPLAG $\frac{A}{S}$ (Jørgen M. Hansen) Aabenraa Telf. 2044</p>	<p>Jern, stål, rør, sanitet tlf. 3054 flere linier J. P. Top's efft. A-S Aabenraa</p>	<p>Graasten Bank $\frac{A}{S}$ Kontortid 9---12 & 2-4 Lørdag 9-1 GRAASTEN</p>
--	--	--

1. Nye abonnenter faar Gudmund Schütte: Sønderjydske Rigssagn I til favørpris 5,— kr. (i boghandelen 6,75 kr.).
2. Indmeld Dem i Historisk Samfund for Sønderjylland (adr.: Åbenrå). Aarligt kontingent 6,— kr. + porto for to halvbind Sønderjydske Aarbøger.
3. Lokalhistoriske studiekredse bør bruge Indholdsfortegnelse til Sønderjydsk Maanedsskrift 1924—44 (2 kr.) til at samle de lokalhistoriske artikler fra deres sogn; de fleste af de pågældende hefter fås endnu (50 øre pr. stk.) ved henvendelse til ekspeditionen.